

ALGUNHAS CLAVES SOBRE A POESÍA DE ANTONIO FERNÁNDEZ MORALES

José Luís Puerto
Poeta e ensaísta

Resumo: O poeta berciano Antonio Fernández Morales (1817-1896) escribe tanto en castelán, como en dialecto berciano (modalidade, neste caso, do galego). Participa dalgunhas das correntes poéticas da segunda metade do século XIX (continuidade do romanticismo, poesía civil e de expresión grandilocuente, de circunstancias) e trata temas como o local, o familiar e íntimo, o amoroso, o relixioso, así como o civil e patriótico. Pero a súa maior importancia reside en que está na raíz poética do Rexurdimento galego, debido á súa obra *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (1861), cuxa publicación se anticipa en dous anos aos *Cantares gallegos* (1863), de Rosalía de Castro.

Abstract: Antonio Fernández Morales (1817-1896), the poet from the Bierzo, wrote his works in Spanish and in the Bierzo dialect of Galician language. His poems show some of the characteristics of late nineteenth century poetry (persistence of Romanticism, civic poetry with grandiloquent expression, occasional verse). He treated in his poems topics like local events, family, intimacy, love, religion, as well as civic and patriotic themes. The foremost importance of Fernández Morales lies, however, in the fact that he was at the very root of the Galician literary revival, the *Rexurdimento*, with his book *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (1861), which was published two years before *Cantares gallegos* (1863) by Rosalía de Castro.

Palabras chave: Antonio Fernández Morales, poesía, século XIX, español, galego, precedente, Rexurdimento, Rosalía de Castro.

Key words: Antonio Fernández Morales, poetry, nineteenth century, Spanish language, Galician language, precedent, *Rexurdimento*, Rosalía de Castro.

CONTEXTO HISTÓRICO-POÉTICO

BAIXO O ECLECTICISMO

Allison Peers introduciu o concepto e termo de *eclecticismo* na historiografía literaria española, aplicado ao amplo período comprendido entre 1837 e o modernismo. Tal concepto é perfectamente aplicable á poesía de Antonio Fernández Morales, escritor, militar e político berciano ao que dedicamos estas xornadas.

Podemos dicir que estamos ante un poeta ecléctico, porque, na súa breve produción poética, tanto en galego como en castelán, advertimos compoñentes de varias tradicións poéticas que se encontran e mesmo, en ocasións, se mesturan nas súas composicións; como, por exemplo, a tradición clásica, o neoclasicismo, determinadas pegadas románticas, a presenza incipiente da estética do realismo... e sempre unha linguaxe moi retórica que vela, en non poucos momentos, a expresión do sentir lírico, que se produce noutros poetas decimonónicos, como poden ser Rosalía de Castro ou Gustavo Adolfo Bécquer, por non indicar senón os dous máis grandes poetas, xunto con José de Espronceda, do noso século XIX.

BREVE CONTEXTO SOCIOHISTÓRICO

Como indica Marta Palenque (1990), nun importante estudo sobre a poesía na segunda metade do século XIX, a análise da literatura decimonónica ha de realizarse no marco dunha sociedade presidida pola burguesía como clase dominante, tanto económica como ideoloxicamente.

Esta nova clase dominante imporá un modelo de sociedade no que cultura e política aparecen vinculadas. Así, emerxe e xorde a figura do intelectual-político, do home útil, como *demiurgo* da nova sociedade, consciente do seu importante papel e función.

A poesía convértese nunha forma, eficaz, de brillar nos salóns. O verso segue mantendo aínda o prestixio doutras épocas para determinados círculos sociais.

E é aquí, neste contexto sociohistórico, onde temos que situar a figura do berciano Antonio Fernández Morales. Xa que tanto a súa traxectoria vital como a súa creación poética participan deste contexto, tan sucintamente trazado.

DIRECCIÓNS DA POESÍA NA SEGUNDA METADE DO XIX

Pero, para contextualizar de modo máis preciso a produción poética de Antonio Fernández Morales, debemos seguir o fío suxerido por Marta Palenque, que traza as grandes tendencias poéticas predominantes en España na segunda metade do século XIX, período ao que pertence a creación poética do escritor berciano.

Estas serían as tendencias poéticas máis destacadas e cultivadas na segunda metade do século XIX, segundo Marta Palenque: continuidade do Romanticismo, unha de cuxas figuras máis representativas é José Zorrilla; poesía conceptual e de sinxeleza expresiva, que aparece representada, por exemplo, por Ramón de Campoamor; unha poesía que tende cara á concisión e o símbolo, marcada por Gustavo Adolfo Bécquer; unha poesía civil e de expresión grandilocuente, representada, entre outros, por Gaspar Núñez de Arce; unha poesía erudita e clasicista, que ten en Marcelino Menéndez Pelayo ou no tamén novelista Juan Valera os seus expoñentes máis significativos; unha poesía ecléctica e de salón, representada polo sevillano José de Velilla; ou, en fin, unha poesía que anticipa e que tende cara ao modernismo, da que son bos exemplos os andaluces Salvador Rueda e Manuel Reina.

Faltaría aquí, claro está, unha corrente moi sutil, que estará presente en Gustavo Adolfo Bécquer, en Rosalía de Castro e no *Rexurdimento* galego, así como tamén nalgún tipo de creación poética de Antonio Fernández Morales, como é a pegada da poesía tradicional anónima, que, ademais de utilizar unha métrica tradicional de arte menor fundamentalmente, ten na sinxeleza un dos seus trazos predominantes, así como un tipo de linguaxe poética moi suxestivo e vibrante, marcado por recursos como o paralelismo, a tendencia ao simbólico ou, xa no ámbito temático, a presenza de motivos da vida tradicional campesiña, da natureza, do amor, a celebración e a festa, o mundo dos traballos e labores... e outros asuntos polo estilo.

A produción máis valiosa de Antonio Fernández Morales é a que corresponde a este último tipo de poesía que acabamos de trazar: esa creación poética que segue a corrente sutil e lograda da poesía tradicional anónima. Pero, desgraciadamente, tal corrente non é a que o poeta berciano practica en maior medida.

POESÍA CIVIL E DE EXPRESIÓN GRANDILOCUENTE

Das varias tendencias poéticas –que enumerabamos máis arriba, indicadas por Marta Palenque– dominantes na segunda metade do século XIX, cal ou cales son as que segue Antonio Fernández Morales?

Sen dúbida ningunha, a que a citada estudosa denomina como “poesía civil e de expresión grandilocuente”. Entre 1840 e 1850, poetas “regresivos”, desengañados do romanticismo, volven os ollos cara ás doutrinas neoclásicas como fonte de inspiración.

Os máis destacados trazos desta corrente son o cultivo dunha poesía altisonante e pomposa, que toma dos clásicos elementos formais como determinados tipos de composicións poéticas (oda, elexía...), de estrofas (oitava real, lira...), así como un ton fúnebre e patriótico, entre outros elementos. Pero tamén toma dos

románticos elementos como a verbosidade, o impulso arrebatado, así como temas metafísicos e patrióticos, caracterizados por unha expresión de carácter profético.

Os cultivadores desta corrente poética seguen recordando a poesía de Quintana, que se converte en modelo e cobra un valor especial, en aspectos como a defensa da gloria patria, ou o desexo de lembrar a importancia e a forza da tradición, elementos que se tomarán de Quintana.

Antonio Fernández Morales –como teremos ocasión de comprobar– cultiva este tipo de poesía; como tamén seguirá outro modelo de poesía, que ten non pouco que ver coa que acabamos de describir, e que pasamos a indicar e caracterizar brevemente.

POESÍA ERUDITA E CLASICISTA

Os poetas desta tendencia civil enlazan co (neo)clasicismo do século XVIII. Quintana era o elo fundamental; pero tamén o eran os poetas dos séculos XVI e XVII e, a través deles, os clásicos gregos e latinos e o mundo que expresan e representan.

Nesta vía –xa o deixabamos apuntado en parte–, atopamos nomes de renomeados críticos e eruditos, como Juan Valera, Marcelino Menéndez Pelayo, Adolfo López de Ayala, ou o cervantista Francisco Rodríguez Marín, entre outros.

Esta tendencia enlaza co clasicismo, como unha forma de afastamento dun tempo literario e histórico que parece non ter saída cara a adiante. Estes poetas rexeitan a poesía do cotián e a popular ou intimista. Algo que, neste caso concreto, non fará, non obstante, Antonio Fernández Morales, o noso autor berciano.

POESÍA DE CIRCUNSTANCIAS

A poesía de circunstancias –que é a de Antonio Fernández Morales en boa parte– é moi abundante ao longo de todo o século XIX e, particularmente, na segunda metade deste, que é a que analizamos.

Son moitos os poemas dedicados a asuntos que se volven reiterativos e, por iso, tópicos, como, por exemplo: enxalzar a beleza dunha dona; os familiares máis achegados (fillos, esposas, así como pais e nais dos propios poetas); duns poetas a outros; acontecementos patrios; exaltación dalgún personaxe; e outros temas polo estilo.

Veremos como, na poesía de Antonio Fernández Morales, está moi presente o cultivo desta poesía de circunstancias, que, en boa medida, é un síntoma de estancamento da poesía, que se produce cando non atopa saída cara ao futuro, algo que estará destinado, entre nós, a xenios como Gustavo Adolfo Bécquer e Rosalía de Castro.

A POESÍA DE ANTONIO FERNÁNDEZ MORALES

Tras trazar, de modo xeral e sinóptico, o contexto histórico-literario no que temos que situar a obra poética de Antonio Fernández Morales, tanto en castelán como en clave dialectal berciana, temos que descender cara á súa propia poesía (non abordamos a súa biografía aquí), para iluminar as claves que a rexen.

Antonio Fernández Morales foi un militar, político e escritor berciano, que nacera en Astorga (León), en 1817, e falecera en Cacabelos (León), onde repousan os seus restos, en 1896. O seu itinerario vital percorre, por tanto, a maior parte de todo o século XIX.

A SÚA OBRA POÉTICA

Como poeta¹, escribe tanto en castelán, como nunha modalidade de berciano que se considera dentro do dominio do galego.

En castelán, escribe unha serie de poemas que publica na revista, de tirada semanal, *El Esla*, en 1860; así como o libro titulado *Ensayos poéticos*, publicado en 1876, en Toledo. “Se trata –indica José A. Balboa de Paz– de un libro de 243 páxinas con 76 composicións de muy variada extensión y temática: poemas heroicos, composicións líricas, anacreónticas, epigramas. Sólo algunas tienen al Bierzo como fuente de inspiración... algunas de las composicións del libro son adaptaciones, más pulidas, de ritmo más suelto y más lograda versificación, de las publicadas anteriormente en la revista *El Esla*” (2007: 15).

Mentres que, en galego, escribiu *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (2003), libro publicado en León, no Establecemento tipográfico de la Viuda e Hijos de Miñón, en 1861, con introdución de Mariano Cubí y Soler. Libro reimprimido, en edición facsimilar, polo Instituto de Estudios Bercianos, en Ponferrada, no ano 2003. Utiliza o autor nesta obra –como certamente indica Balboa de Paz– “la lengua hablada en el centro del Bierzo Bajo” (2007: 14).

A poesía –particularmente a gran maioría da escrita en castelán– de Antonio Fernández Morales bebe de dúas grandes fontes líricas da nosa tradición literaria. Por unha parte, da herdanza neoclásica do século XVIII, a través de estruturas poéticas de arraigamento clásico, como a utilización de epigramas, madrigais, anacreónticas e outras polo estilo; así como dos poemas de eloxio de personaxes públicos, como, por exemplo, o dedicado a “Don Agustín de Argüelles”.

1 As citas que realicemos dos poemas casteláns do autor faranse pola edición elaborada por José A. Balboa de Paz de *Espacio de Topacio* (Fernández 2007).

Pero tamén bebe esta poesía da herdanza dun certo tipo de romanticismo, a través da utilización de motivos como o local, o familiar, a natureza... que aparece diluída en determinados poemas.

En liñas xerais, teríamos que dicir que Antonio Fernández Morales é máis neoclásico que romántico, xa que os seus poemas –a maior parte deles, falamos dos escritos en castelán– están lastrados por un exceso de retórica que afoga toda emoción, toda vía emocional, imprescindible para que o poético aflore ao espazo ou territorio do poema.

POESÍA EN CASTELÁN

Acabamos de indicar a súa produción poética en castelán, tal como a coñecemos impresa, tanto na aludida revista *El Esla* (poemas aparecidos nela no ano de 1860), como no seu libro *Ensayos poéticos* (1876), ademais da recente antoloxía de divulgación (*Espacio de topacio*, 2007), realizada e introducida –como xa se dixo– por José A. Balboa de Paz.

A poesía en castelán de Antonio Fernández Morales é unha poesía de escola, de época, en boa parte tamén de circunstancias. É verdade que, na maioría dos casos, parte de asuntos persoais, pero adoitan estar tratados de modo, en boa medida, convencional.

A métrica e a retórica desta poesía son case sempre de materiais de diferentes fontes, tanto da escola neoclásica do XVIII, como de certo romanticismo hispánico –que nunca chega a acadar a categoría e os logros do alemán ou do inglés– que queda case sempre nunha poesía efectista, co característico uso da polimetría, tanto en versos como en estrofas, sen lograr acceder (Espronceda si o consegue) á expresión do xenio individual ou persoal.

De feito, por poñer un exemplo sobre o indicado, o poema de Antonio Fernández Morales titulado “Un pirata” (a versión aparecida na revista *El Esla*; pois logo realizará outra versión en *Ensayos poéticos*) é un calco indubidable da célebre “Canción del pirata” de José de Espronceda, abordando o tema caracteristicamente romántico dos seres á marxe da sociedade, seres apátridas (“No tengo patria, ni me place alguna” –indica Fernández Morales), que aman a liberdade por riba de todo, nun contexto de natureza embravecida, como xa fixera xenialmente Espronceda.

Así expresa Fernández Morales esta ansia de liberdade, esta natureza embravecida, ao que hai que sumar os temas caracteristicamente románticos da noite e da tormenta; todos eles reunidos nestes catro versos:

Pláceme libre de la mar bravía
surcar las olas con sediento afán,

y en el misterio de la noche umbría
 adormirme al fragor del huracán.
 (2007: 31).

Hai aquí un evidente exceso de retórica, unha débeda, sen dúbida, que ten o poeta coa época na que escribe. Pero falta neste poema, como en todos, esa vibración lírica que si encontramos, por exemplo, no modelo de Espronceda que calca este ‘pirata’ de Fernández Morales.

ENSAYOS POÉTICOS EN DIALECTO BERCIANO (1861)

Constitúe, ao noso parecer, esta reunión de poemas o máis valioso da poesía do noso autor. A retórica suavízase. O popular e propio da terra natal faise máis presente (Quinta Angustia, ‘fiandón de aldea’, A Ponferrada, ‘os magostos’ etc.). Accede o verso de arte menor ao poema, así como os moldes estróficos da poesía tradicional.

É un conxunto que está en sintonía –en varios aspectos– con *Cantares gallegos* (1863), de Rosalía de Castro, verdadeiro pórtico do *Rexurdimento* galego. Neste sentido, os *Ensayos poéticos en dialecto berciano*, polo ano da publicación, 1861, poden ser considerados como unha das raíces, no terreo poético, un dos precedentes, unha das ‘prehistorias’, de tal *Rexurdimento*.

Esta obra –por formar parte e estar na ‘prehistoria’ ou raíz do *Rexurdimento* galego– merecería un estudo monográfico a fondo, que neste contexto non estamos en condicións de realizar.

Enviamos aos lectores interesados nun maior afondamento á edición facsimilar da obra, que citamos, e aos textos aproximativos e críticos que acompañan tal edición, dos que son autores José Antonio Balboa de Paz, Manuel Gutiérrez Tuñón, Anxo Angueira Viturro e Rosario Álvarez Blanco; pois cada un, desde perspectivas distintas, pero complementarias, aborda aspectos destes *Ensayos poéticos en dialecto berciano*, de Antonio Fernández Morales, que nos axudan ao seu axuizamento e comprensión.

MOTIVOS E ASUNTOS POÉTICOS PREDOMINANTES

Tanto en castelán, como en galego, a poesía de Antonio Fernández Morales percorre e aborda toda unha serie de motivos e asuntos poéticos que lle dan o seu carácter, situándoa –segundo o tema ou motivo tratado– nun ou noutro territorio dese contexto poético da segunda metade do século XIX, que sintetizamos máis arriba, seguindo a proposta analítica e clasificatoria de Marta Palenque para abordar a poesía desta época.

Abordaremos, de modo sintético, tales motivos e asuntos predominantes nesta poesía, a partir dos fíos ou eixes de: o local, o familiar e íntimo, o relixioso, o civil e o patriótico, así como o amoroso, que –ao noso parecer– configuran os fíos ou eixes máis significativos desta poesía; marcada, por outra parte –e niso non entramos– por moldes formais ou de xéneros poéticos, como o soneto, a seguidilla, o epigrama, epitafio, madrigal, anacreóntica..., que aparecen mesmo configurando o título dalgúns dos poemas.

O LOCAL

A reivindicación do local, do peculiar, do particular de cada pobo, así como a súa visibilización, é un dos eixes nos que se reivindicou a si mesmo o movemento romántico. Froito deste é a revitalización das linguas vernáculas, así como das tradicións peculiares dos distintos pobos. E aquí está, sen dúbida, unha das raíces do chamado ‘Rexurdimento’ galego.

Na poesía de Fernández Morales, tal asunto ou motivo aparece en poemas en castelán, como os titulados “El Sil” (2007: 21), “Al Sil” (2007: 98), “A Villafranca del Bierzo” (2007: 125); e en dialecto berciano: “O fiandón d’a aldea” (2007: 48), “A Ponferrada” (2007: 58) e “Os magostos” (2007: 62).

Fernández Morales exalta neles o propio da terra natal, a patria chica, así como determinadas tradicións comarcais, como os magostos outonais, nunha terra pródiga en castiñeiros. Podemos, por exemplo, analizar este asunto no poema titulado “El Sil” (publicado na revista *El Esla*, en 1860).

Percibimos xa un léxico retórico en termos como: “linfas”, “perlas”, “recama”, “argentada”, ou en expresións como “de zafir y esmeraldas”. Termos que podemos encontrar, por exemplo, na poesía neoclásica e que, tempo despois, volverán –algúns deles– rexurdir co modernismo.

Alude o poeta, por exemplo, aos afluentes do río leonés e galego:

iSalve!, monarca de imperial grandeza,
a quien tributo pagan de continuo
el Valcarce, Silván, Cabrera, Boeza,
Selmo, Cúa y Bibey en tu camino.

(2007: 22).

Aparece así mesmo unha visión, non tanto da natureza, senón da vexetación, relativamente próxima ao real:

La vid que trepa y su zarcillo enreda
 en el florido almendro; el verde olivo,
 el secular castaño y la arboleda,
 toman de ti su jugo nutritivo.

(2007: 22).

Non faltan tampouco alusións ás entrañas da terra, pois a minería foi tradicionalmente un dos recursos económicos máis puxantes do Bierzo; ou á vida animal, en clave bucólica; nunha sorte de dualismo e paradoxo que viviron as terras bercianas: por unha parte, o bucolismo arcádico dunha natureza privilexiada, mentres que, por outra, a presenza da minería, que desbaratou tal perspectiva arcádica:

De tu murmurio al son, abre el minero
 de la montaña, que al golpear retumba,
 la entraña de metal; bala el cordero;
 el choto muge y el enjambre zumba.

(2007: 23).

E culmina o poema cun verso no que –a modo dun *beatus* natural e arcádico– se alude á desembocadura do Sil no Miño: “dichoso el Miño que tus aguas bebe” (2007: 24).

Cómpre dicir que é moito máis logrado que este que comentamos moi sucintamente o poema de igual título dedicado ao Sil, incluído en *Ensayos poéticos* (1876).

O FAMILIAR E ÍNTIMO

Pertencería este rexistro ou eixe temático a esa poesía de circunstancias, de que falara Marta Palenque, no seu estudo indicado, que se dedica –entre outros asuntos xa indicados tamén– a evocar as figuras máis próximas e achegadas ao poeta, como a esposa, os fillos, os pais, as amizades... e outros seres humanos polo estilo.

A este rexistro pertencen poemas, sempre en castelán neste caso, como os titulados: “A mi madre en el día de su santo” (2007: 81), “También el gozo mata” (dedicado ao fillo; 2007: 82), “En el cumpleaños de un amigo” (2007: 85), “En la tumba de un amigo” (2007: 114), ou, en fin, “A mi mujer ausente” (2007: 122).

Nestes poemas sobre o verdadeiramente sentido polo poeta ante estes seres próximos predomina o convencional e o tópico, esa expresión en clave burguesa dos sentimentos que provocan os seres próximos e máis queridos. En definitiva, predomina a retórica sobre a expresión lírica.

Centrémonos, para exemplificar este rexistro, motivo ou asunto, no poema titulado “A mi madre en el día de su santo” (1876: 81). En tres oitavas reais (estrofa da nosa poesía renacentista e barroca, pero tamén resucitada polo neoclasicismo), o poeta, utilizando unha sobrecarga de retórica, trata de felicitar a súa nai no día do seu santo.

A primeira de tales estrofas parécenos a máis lograda das tres; nela mestura o poeta as claves do amoroso e do relixioso, como deseguida veremos:

Puro amor de mi amor, madre querida;
sagrado nombre que en el alma llevo;
dulce esperanza que a mi ser va unida;
ídolo santo al que mi culto elevo
y a quien el beneficio de la vida
es la menor merced que yo le debo:
Si más cariño ya no puedo darte,
¿Con qué, madre, podré felicitarte?

Aquí, ata certo punto, a linguaxe, na medida en que se volve máis sobria, menos retórica, deixa aflorar o sentimento do poeta á superficie, nesa expresión da gratitude filial, así como de veneración relixiosa á figura da nai, que nos lembra a dialéctica do amor cortés, que pon nun altar a figura da amada, que aquí se cambia pola da nai.

O AMOROSO

A temática amorosa constitúe un dos rexistros máis amplos da poesía de Antonio Fernández Morales. Atopámola, sobre todo, nos poemas escritos en castelán. Así, nos titulados “Tus ojos” (2007: 28), publicado na revista *El Esla* (1860); pero, sobre todo, aparece nos seus *Ensayos poéticos* (1876), en poemas como os titulados “A Belisa” (2007: 86), “Bello es amar” (2007: 89), “Perla escondida” (2007: 96), “Lujo de amor” (2007: 97), “Origen del beso” (2007: 110), ou “A María del Mar” (2007: 113).

Polo xeral, en toda a tradición poética europea occidental, e tamén na española, as concepcións amorosas están marcadas polas concepcións do amor cortés, dos trobadores provenzais, así como polas concepcións platónico-petrarquistas. Ambas as tradicións idealizan a figura da amada, que elevan e endeusan, como ser inalcanzable, ou noutras ocasións como amada-inimiga, o que carrea o sufrimento de amor do namorado.

Se a iso sumamos toda a maquillaxe retórica da que vimos falando, ao abordar a poesía de Antonio Fernández Morales, atoparémonos co carácter que ten a poesía amorosa do poeta berciano.

Leamos o primeiro dos poemas citados. Advertimos enseguida a temática amorosa no temperán poema “Tus ojos” (publicado en *El Eslla*, 1860), onde o poeta segue os códigos indicados da tradición provenzal, que idealiza e eleva a amada e chámalle “señora” (é o vocativo usado aquí; un termo que ten moito que ver coa vasalaxe de amor), para facela inalcanzable:

Quizá la luz bienhechora
primera que Dios crió,
en tus ojos la guardó
para los tuyos, señora.

(2007: 28).

A exaltación da beleza da amada, de modo moi púdico, céntrase nos ollos (espiritualidade, pudor, como dicimos) e nos cabelos. O proceso de namoramento do poeta vaise expresando a través de imaxes, como, por exemplo, a tópica de abrasarse no lume do amor (“cual incauta mariposa / corre a abrasarse en su fuego”); ou a non menos tópica, de orixe clásica, do dardo de amor que alcanza e fire o corazón do home, ata namoralo (“que el corazón lleva herido / del fiero dardo de amor”); ou, en fin, ese recurso, xa desgastado, por tan utilizado ao longo dos séculos, do sufrimento amoroso (“el tormento que recibe / esta vida que no vive”), no que aparece ese oxímoro de raíz mística (sanxoanista, teresiano) da “vida que no vive”, que nos leva ao “vivo sin vivir en mí”.

Pero o poema non escatima os tópicos amorosos e instálase neles sen ningún pudor nin reparo. Así, atopámonos tamén co da amada inimiga (“agrijo vivir sin amar”, ou: “Triste excitar tus enojos”). E estamos, pese a todo, nun dos poemas máis conseguidos, dentro dos de temática amorosa, de Antonio Fernández Morales.

O RELIXIOSO

Aparece representado e expresado tal motivo ou eixe por poemas tanto en dialecto berciano, como en castelán. Así, por exemplo, ocorre co poema titulado “Á Virgen d’a Quinta Angustia” (2007: 43), en dialecto berciano, no que, dedicado á patroa de Cacabelos, mestura rexistros de tipo bíblico, arqueolóxico berciano, paisaxístico, ou de devoción popular. Metricamente, neste poema relativamente extenso, a súa primeira parte está elaborada mediante oitavas reais, mentres que

a segunda –para alixeirar o efecto poemático cara a unha deriva máis “popular”– está en liras.

En tal poema, o sentimento da paisaxe berciana recóllese de maneira moi vívida, a través do recurso da enumeración, nunha das súas oitavas reais:

Fronosas véigas, hortos é cortiñas
 arrodados de beiróis espesos;
 xardiños é ribéiras é campiñas
 é sóutos por serpentes d'agua presos;
 arboledas, pradéiras, holgas, viñas,
 e minas d'oro é plata á máis'n os tesos
 q'o Bierzo abarcan, sempre por tributos
 a villa múitos dan bienes é frutos.

(2007: 44).

Este poema encóntrase incluído nos xa referidos *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (1861), que constitúen unha das raíces, no ámbito poético, como xa se indicou, do *Rexurdimento* galego.

En castelán, dentro do ámbito do relixioso, atopámonos con outro poema dedicado á advocación mariana da Quinta Angustia (“A la estrella del Bierzo. La Santísima Virgen María, en su advocación de la Quinta Angustia”, 2007: 77), dentro dos seus *Ensayos poéticos* (1876); e, no mesmo conxunto poemático, “El sacrílego” (2007: 90) ou “Súplica al Eterno” (2007: 130).

Trátase dun tipo de relixiosidade que oscila entre o tradicional (recordemos, neste sentido, a débeda dun poeta como Fernández Morales con ese pensamento conservador que se xesta en España a través de figuras como Donoso Cortés ou Jaime Balmes, entre outros) e o devocional campesiño, arraigado, sen dúbida, nese momento histórico, entre as xentes do Bierzo. E sempre a excesiva maqui-llaxe da retórica, que entorpece e vela a expresión lírica.

No poema en castelán dedicado á Quinta Angustia –que podemos considerar como un calco do xa aludido, escrito en dialecto berciano–, o autor sérvese, así mesmo, da oitava real e da lira para expresar ese sentir relixioso ante a imaxe da patroa de Cacabelos. Citemos unha oitava real deste poema para advertir como, a partir do recurso da enumeración, se recrea unha parte da natureza berciana nunha estrofa que, no fondo, parece un calco da citada en dialecto berciano:

La fruta, que mal guardan los cercados,
 y desgaja los árboles espesos;
 las colinas, riberas y sembrados;

los sotos por serpientes de agua presos;
 las praderas, las viñas y emparrados;
 los ricos minerales de los tesos
 que todo el Bierzo cercan, dan tributos
 a Cacabelos en riqueza y frutos.

(2007: 78).

O CIVIL, O PATRIÓTICO

Estamos –como xa indicáramos máis arriba– ante unha poesía civil de expresión grandilocuente, altisonante e pomposa, que ten un dos seus modelos en Quintana e que cultiva, tamén, Antonio Fernández Morales.

Tal poesía encontrámola representada, por exemplo, na obra do escritor berciano, en poemas en castelán, como os titulados “A nuestro invicto ejército en la toma de Tetuán” (2007: 25), publicado na revista *El Esla*, en 1860; ou tamén en “A la memoria del virtuoso patricio Don Agustín de Argüelles” (2007: 93) ou “En la inauguración del ferro-carril del Noroeste de España” (2007: 101), estes dous últimos poemas incluídos nos seus *Ensayos poéticos* (1876).

Nestes dous últimos poemas, podemos advertir esa presenza das concepcións ilustradas ao evocar e eloxiar o “patricio” (advirtamos a carga retórica deste cultismo, que presupón, tamén, unha determinada concepción, elitista ilustrada?, do concepto de patria) Agustín Argüelles, ese home de estado e distinguido orador asturiano (Rivedesella 1776 - Madrid 1844), que representara a provincia de Oviedo nas Cortes de Cádiz, nas que fora un dos abandeirados das ideas liberais; ou ao tratar de modo poético unha das expresións do progreso dunha nación, como foi a extensión do ferrocarril por todo o territorio patrio, progresivamente, neste caso polo Noroeste.

Se quedamos, por exemplo, co poema titulado “A nuestro invicto ejército en la toma de Tetuán”, un dos poemas que publicara en 1860, na revista leonesa *El Esla*; de novo se serve da oitava real, estrofa que permite unha respiración verbal marcada pola amplitude, para, por exemplo, iniciar un arranque solemne e un tanto ampuloso, subliñado por adxectivos como “egregia”, ou por substantivos e sintagmas como “lustre”, “letras de oro” ou “júbilo”:

Abre ya España de tu egregia historia
 los anales en lustre y prez prolijos,
 y fija en letras de oro la memoria
 del júbilo que embarga hoy a tus hijos.

(2007: 25).

A retórica ponse ao servizo dese entusiasmo xubiloso da vitoria, a través de expresións como “timbres... de gloria”, “invictos héroes”, “edad futura”, “hueste impura”, “grosero islamismo”, ou tamén “espada vencedora”.

Tal vea retórica, inchada, non cesa; así, na penúltima estrofa podemos ler esta inflamada oitava real:

iHéroes sin par!, terror de los infieles,
cuyo bélico ardor nunca se acaba;
para ceñir a vuestra sien laureles
bastantes no hay en esa tierra esclava
ni en la Arabia Feliz en los vergeles.
Seguid, seguid y cual ardiente lava
caed sobre esa grey torpe y precita.

(2007: 27).

Aparece tamén o exotismo romántico, rexistro que xorde ao abordar o oriental (“en la Arabia Feliz de los vergeles”). Pero estamos ante un poema que hoxe, nunha sociedade como a nosa, se consideraría politicamente incorrecto.

CODA

Tras todo o dito, se quixésemos sintetizar nalgúns trazos o carácter da obra poética do escritor e militar berciano Antonio Fernández Morales, teríamos que dicir que é un poeta de época, como hai tantos sempre; que non excede os trazos desta, nin nos aspectos temáticos, métricos e estéticos.

Na segunda metade do século XIX, na que o romanticismo está expirando e aparecen os postulados dun movemento como o realismo, tan “antipoético” (do que participa, nalgúns trazos, a poesía do escritor berciano), a poesía vaise salvar –e isto vén de Francia–, sobre todo, por esa nova corrente que vai levar toda a creación lírica á nosa contemporaneidade, como é o simbolismo (Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Mallarmé...).

En España, só chegan a intuír o que significa esta corrente Rosalía de Castro e Gustavo Adolfo Bécquer, que, partindo de concepcións románticas, participan tamén dese fermoso postulado simbolista, proposto por Verlaine, “de la musique avant toute chose”, así como desa tendencia poética a simbolizar o mundo, a través da intuición baudeleriana das correspondencias. Antonio Fernández Morales, como a maior parte dos poetas españois dese momento histórico, nin sospeita tal renovación poética.

A maior significación do escritor berciano, no terreo da creación poética, é, sen dúbida, a de estar na orixe do nacemento dese *Rexurdimento* galego, no terreo da lírica, a través dese conxunto, escrito nunha das variantes da lingua galega, que é o dos seus *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (1861), cuxa publicación se anticipa en dous anos a ese belísimo pórtico do *Rexurdimento* que é o de *Cantares gallegos* (1863), de Rosalía de Castro. Que non é pouco.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Fernández Morales, Antonio (1876): *Ensayos poéticos*. Toledo: [s.n.].
- (2003): *Ensayos poéticos en dialecto berciano*. Ponferrada: Instituto de Estudios Bercianos.
- (2007): *Espacio de topacio (Antología poética)*. Biblioteca Leonesa de Escritores, 51. Trabajo del Camino (León): Edilesa. Edición de José A. Balboa de Paz.
- Palenque, Marta (1990): *El poeta y el burgués (Poesía y público 1850-1900)*. Sevilla: Alfar.